
МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО ПРАВНИКА ЯК СУБ'ЄКТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.922.6

ЄВДОКИМОВА Н.О.

доктор психол.наук, доцент, завідувач
кафедри теоретичної та прикладної
психології, Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв

У статті представлено проблематику формування суб'єкта правничої діяльності. Поглиблено і розширено теоретичні уявлення про психологічну структуру правничої діяльності та соціально-психологічні особливості її суб'єкта, змістову специфіку формування суб'єктності у процесі професійного навчання у вищому навчальному закладі. Розроблено модель майбутнього правника.

Ключові слова: навчальний тренінг, організаційно-діяльнісна гра, освітній простір, психологічна служба, психологічні технології правничої діяльності, суб'єкт, технологія, учбова задача, учбово-професійна діяльність.

МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО ЮРИСТА КАК СУБЪЕКТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье представлена проблематика формирования субъекта юридической деятельности. Углублены и расширены теоретические представления о психологической структуре юридической деятельности и социально-психологических особенностях ее субъекта, содержательной специфике формирования субъектности в процессе профессионального обучения в высшем учебном заведении. Создана модель будущего юриста как субъекта профессиональной деятельности.

Ключевые слова: учебный тренинг, организационно-деятельностная игра, образовательное пространство, психологическая служба, психологические технологии юридической деятельности, субъект, технология, учебная задача, учебно-профессиональная деятельность.

Правнича діяльність як соціокультурна практика зорієнтована на побудову громадянського суспільства у державі, що зумовлює необхідність формування нового корпусу правників як суб'єктів професійної діяльності, відповідно до її психологічної структури, що віддзеркалюється у соціально-психологічних особливостях її суб'єкта.

«Український юрист – це носій та охоронець позитивних корпоративних інтересів, фахової самобутності, принципів, традицій та узвичаєнь. Ціннісна орієнтація та професійна майстерність правника прямо залежать від усвідомлення ним системи правозахисних цінностей та етичних норм» [5, с. 149].

Сутність, зміст та спрямованість діяльності правника визначаються її основною метою – захистом прав, свобод та законних інтересів держави, фізичних та юридичних осіб, наданням їм ефективної, компетентної та висококваліфікованої допомоги, а також їх представництво на належному фаховому рівні перед іншими суб'єктами, що уможливорює втілення ідеї громадянського суспільства.

Основними особливостями професійної правничої діяльності є:

- 1) правова регламентація (нормативність) професійної поведінки, рішень;
- 2) владний, обов'язковий характер професійних повноважень;
- 3) нестандартний, екстремальний та творчий характер діяльності;
- 4) процесуальна самостійність, персональна відповідальність правника;
- 5) процесуальна регламентованість засобів та термінів виконання професійних завдань;
- 6) наявність чинників та ситуацій професійного ризику;
- 7) надзвичайне розмаїття професійних задач, програма рішення яких, як правило, сформульована у правовій нормі (В. Л. Васильєв наголошує: чим менше шаблонів використовується до рішення задач, тим вірогіднішою є успішність пошуку істини [1]).

Саме правовий підхід дозволяє професіоналу реалізувати систему соціальних очікувань і вимог до професійної правничої діяльності. Правовий підхід до здійснення юристом професійної діяльності полягає у:

- 1) системності використання аргументів, відповідно до закону та механізму дії правової норми;
- 2) прийнятності вимог до оцінки фактів, оперуванні інформацією, що має юридичне значення;
- 3) зорієнтованості на отримання висновків, заснованих на праві і реалізуючих його приписи, сенс.

Протікання професійної діяльності юриста у рамках правового регулювання формує його прагнення жорстко притримуватись соціокультурних, моральних та правових норм. При прийнятті рішення правник абсолютно самостійний і підпорядковується тільки закону. Ця обставина, у свою чергу, формує у нього розвинену правосвідомість, здатність

самостійно приймати рішення, почуття відповідальності за свої рішення та дії.

Логіка розвитку діяльності професіонала-юриста відповідає основним етапам професійної правничої діяльності, а саме:

1) прийняття на себе професійної ролі та її адаптація до змін, що відбуваються;

2) підтримка внутрішньої і зовнішньої готовності до виконання професійних задач, індивідуальна адаптація і підтримка форми (зовнішньої – від задач правничої діяльності, внутрішньої – від реакцій на задачі правничої діяльності);

3) організаційно-управлінське забезпечення виконання професійних задач, зокрема встановлення необхідних зв'язків з особами, що ставлять задачі, забезпечують інформацією та іншими ресурсами, здійснюють контроль;

4) розпізнання та формулювання для себе проблемних правових ситуацій, а також пошук і вибір раціональних методик рішення різноманітних правових задач;

5) здійснення основних дій і процедур по переробці інформації, виконанню процедур, здійсненню необхідних особистих контактів (бесід, переговорів, повідомлень, доповідей), підготовці документів, прийняттю рішень, їх обґрунтуванню, захисті, реалізації;

6) підтримка зв'язків з зовнішнім середовищем з метою обґрунтування цільовідповідності і законності діяльності, забезпечення авторитетності і виконуваності її результатів [3].

Якість реалізації етапів професійної правничої діяльності можливо визначити за показниками, які задають рамки суб'єктності юристів. До них належать:

1) ступінь формалізації виконуваної правничої діяльності;

2) межі свободи вибору методів роботи;

3) ступінь тривіальності правових задач, що вирішуються;

4) підконтрольність діяльності;

5) рівень ризику для виконавця;

6) інформаційна насиченість і темп виконання роботи, безперервність операцій, що здійснюються;

7) ступінь відповідальності правника;

8) доступність інформації;

9) складність і характер використання технічних засобів;

10) потенційна конфліктність діяльності [3].

Цей перелік відображає ті якості і властивості діяльності правника, які об'єктивно притаманні професійній правничій діяльності. Крім того, представника юридичної професії вирізняє високий рівень культури поведінки, гідність, гнучкість, стриманість, тактовність, самоконтроль і витримка у поводженні з іншими.

Відповідно до вітчизняної моделі професійного юриста, діяльність сучасного українського правника має будуватись на таких засадах:

- служіння принципу верховенства права;
- дотримання законності;
- дотримання й захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб;
- відданості професії;
- професіоналізму, компетентності, постійного професійного удосконалення та вимогливості до самого себе;
- незалежності, неупередженості, об'єктивності, чесності, порядності та добросовісності;
- домінантності інтересів клієнтів;
- відповідальності за якість, професійний рівень, компетентність і своєчасність надання юридичних послуг [5].

Окреслені засади цілком узгоджуються з позицією відомих юристів – С. Д. Гусарева та О. Д. Тихомирова, які стверджують, що «своїми діями, рішеннями, манерою поведінки в цілому юристи впроваджують у площину реального життя ... цілу низку правових цінностей, що перебувають під охороною права: життя людини, її честь, гідність, недоторканість, свободу, справедливість тощо» [2, с. 323].

Погляди науковців щодо моделі сучасного правника як суб'єкта професійної діяльності відображають деонтологічну функцію його діяльності (див. рис. 1).

Досліджуючи особливості правничої діяльності, В. Л. Васильєв виділяє такі її різновиди: соціальна, пошукова, реконструктивна, комунікативна, організаційна та посвідчувальна [1]. Так, соціальна діяльність здійснюється всіма представниками юридичної професії, оскільки вона відображає професійну спрямованість, інтерес до професії, мотиви її вибору, правосвідомість, соціальні цінності, нормативи. Вона має яскраво виражений публічний характер, оскільки включає у себе профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця для повернення його до соціальної норми поведінки. Відповідно до задач цьо-

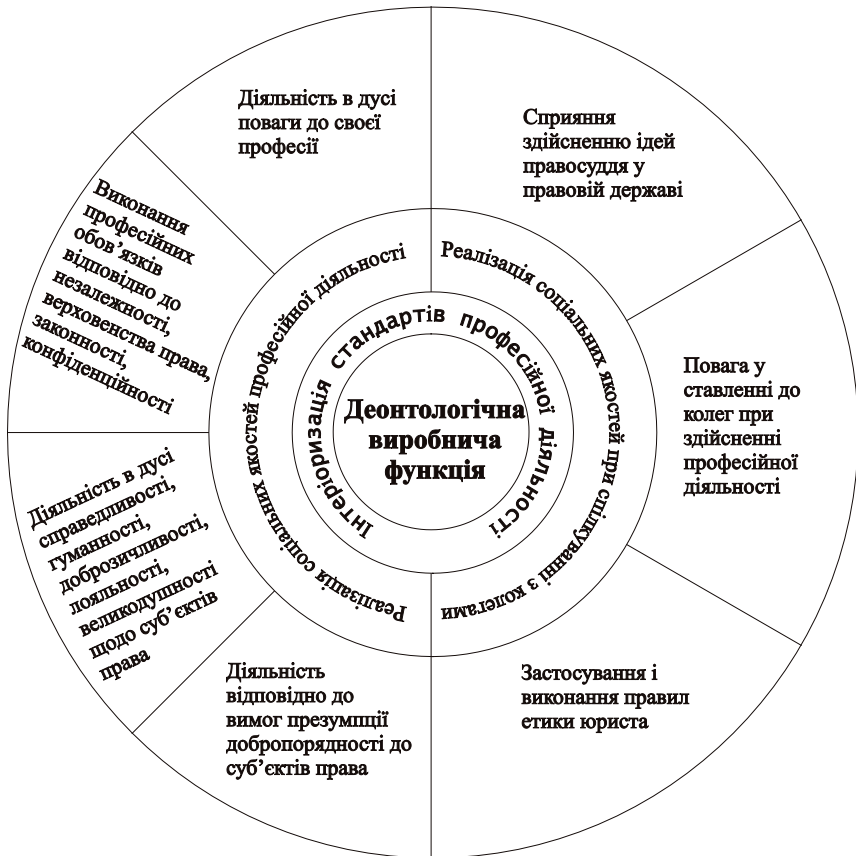

Рис. 1. Зміст деонтологічної виробничої функції⁰

го різновиду діяльності правник досить часто виступає перед аудиторією. Тому у нього має бути добре розвинена мова, він має доступно і зрозуміло доносити до присутніх усю необхідну інформацію, володіти вербальними і невербальними засобами спілкування, вміти вести діалог. Комунікативна діяльність полягає в отриманні необхідної інформації у процесі спілкування. У більшості випадків професійне спілкування є жорстко формалізованим, протікає в особливому процесуальному режимі з дотриманням визначених, жорстко окреслених форм комунікації, таких як прийом заяв у громадян, проведення допиту та очної ставки, виїмки, судові дебати та ін. Така формалізованість, чітка регламентація і неможливість відступу від неї є обов'язковими умовами, за

яких таке спілкування може здійснюватись. Пошукова діяльність полягає у збиранні первинної інформації, необхідної для рішення професійних задач. Головним критерієм пошукової діяльності виступає прагнення знайти істину. Тому у процесі здійснення цього різновиду діяльності правник постійно виконує розумову роботу: прогнозує ті чи інші наслідки своєї діяльності, можливі варіанти вирішення справи, стратегії захисту свого клієнта, знаходить чужі і свої помилки, шляхи швидкого їх виправлення. Реконструктивна діяльність полягає у поточному та підсумковому аналізі всієї зібраної інформації по справі і висуванні на основі її синтезу, аналізу і спеціальних знань робочих версій (гіпотез). Результатом реконструктивної діяльності є планування роботи. Успішність реконструктивної діяльності правника залежить від рівня розвитку мисленневих якостей, пам'яті, загального і спеціального інтелекту, ерудованості, когнітивного стилю. Мислення правника має бути цілеспрямованим, гнучким, глибоким, мобільним, креативним. Творчий підхід до поставленої задачі полягає у широкій мобілізації та правильному застосуванні наявних знань, різнобічному аналізі поточної інформації, співставленні різноманітних способів її використання. Організаційна діяльність полягає у вольових діях, спрямованих на реалізацію і перевірку робочих версій і планів. Цей різновид діяльності включає два аспекти: самоорганізованість та організацію людей у колективному рішенні професійних задач. Другий аспект передбачає вміння правника розподіляти обов'язки між виконавцями спільно-розподіленої діяльності та координувати хід їх діяльності, створюючи нормальну, сприятливу психологічну обстановку, перешкоджаючи виникненню конфліктних ситуацій. Тому актуальним для правника є: вміння приймати рішення, мобільність, швидкість реагування у нестандартних ситуаціях, креативність, самовладання та саморегуляція, організаторські здібності, такі як активність, ініціативність, винахідливість, вміння виділяти головне, відповідальність за свої дії (причому, у більшості розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій); лідерські якості, адекватна самооцінка, мотивація на досягнення успіху. Посвідчувальна діяльність полягає у приведенні всієї отриманої інформації по справі у спеціальну передбачену законом форму. Тому в області цієї діяльності правник має володіти розвиненою письмовою мовою, здатністю до швид-

кого узагальнення інформації, вмінням письмово описувати події. З психологічної точки зору у цій діяльності правник долає протидію зацікавлених осіб у разі їх протистояння встановленню істини, тому для нього необхідними суб'єктивними атрибутами є стресо- та конфліктостійкість.

В. Л. Васильєв головним різновидом правничої діяльності вважає комунікативну діяльність, яка включає разові чи постійні, у рамках правової процедури чи довільні, індивідуальні чи колективні, безпосередні чи опосередковані контакти юриста з іншими фізичними особами з метою здійснення професійних обов'язків. Комунікативна діяльність може здійснюватись в умовах співробітництва чи конфлікту, у будь-яких ситуаціях, результативно чи безрезультативно. Основна особливість цієї діяльності полягає у її цілеспрямованості та структурній організованості. Правник має вибудувати свої комунікації, забезпечуючи співробітництво сторін взаємодії, враховуючи їх можливі переваги та недоліки, прояви конфліктності. Терпіння, вміння долати труднощі, перешкоди, створювати доброзичливу атмосферу є для нього обов'язковим.

Підкреслимо, що діяльність правника є основою існування правової системи, визначає зміст та ефективність правової політики, повсякденної реалізації права.

Розглядаючи професіогенезу сучасного правника, А. Рінкен критеріями його суб'єктності визначає:

- 1) відповідність діяльності прийнятим задачам;
- 2) високу кваліфікацію;
- 3) ділову компетенцію;
- 4) особливий професійний етос, в основі котрого лежить неекономічна орієнтація на цінності, притаманні всьому суспільству (благополуччя, здоров'я, право);
- 5) відчуття обов'язку [за 3].

А. Е. Жалінський ознаками суб'єктності як властивостями діяльності правника визначає:

- 1) здійснення правничої діяльності по правилам, виробленим і закріпленим у встановленому порядку;
- 2) відповідність процесу і результатів діяльності нормативно-правовим і професійно-етичним вимогам;
- 3) підконтрольність діяльності державним інституціям чи професійному співтовариству;
- 4) гарантії здійснення діяльності [3].

Німецькі вчені А. Нідостадек та Й.-К. Лоренц запропонували набір понять, що відображають риси юриста як суб'єкта правничої діяльності: активність, аналітичність мислення, здатність до адаптації, рішучість, здатність переносити навантаження, дисциплінованість, дипломатичність, здатність реалізувати поставлені цілі, відповідальність тощо [за 3].

Американський дослідник Ч. МакКаллам критеріями суб'єктності правника визначає:

- вірність служінню публічному інтересу та інтересам клієнта поперед інтересів власних;
- чесність і цілісність;
- прагнення до майстерності і відмінної якості;
- комплексне бачення проблеми;
- вільний обмін спеціальними знаннями, вміннями з іншими правниками з метою відстоювання публічних інтересів та розвитку професійної спільноти;
- дотримання етичних правил, удосконалення професії, саморегуляція [за 4].

Розробляючи модель юриста, С. С. Алексеев та В. Ф. Яковлев загальними показниками його суб'єктності визначили:

- 1) політичну зрілість, принциповість, правильне розуміння свого суспільного державного обов'язку;
- 2) високу загальну культуру, всесторонню духовну й інтелектуальну розвиненість;
- 3) високий „спеціалізований” моральний рівень – підпорядкування діяльності правника низці етичних норм, таких як чесність, повага до людей, увага до них тощо;
- 4) загальна правова культура, розвинене юридичне мислення;
- 5) глибоке знання законодавства і практики його застосування;
- 6) загальноюридичні практичні навички-«вміння» (навички дослідження фактів, знаходження й інтерпретація нормативних актів, складання юридичних документів, усних виступів з юридичних питань тощо);
- 7) загальнокомунікативні й організаційні якості, навички роботи з людьми, знання психології людей;
- 8) навички науково-дослідницької роботи;
- 9) якості суспільного діяча, зокрема навички публічних виступів [за 3].

Ефективному та оперативному використанню правником фахових знань у практичній діяльності сприяють його навички, котрі класифікуються як: організаційні та комунікативні навички, навички щодо вивчення проблеми та вироблення позиції, навички представництва інтересів клієнта, використання альтернативних засобів розв'язання суперечок та ін. Навички реалізують здатності та компетенції правника щодо виконання професійних задач зокрема та професійної правничої діяльності у цілому, є основою його професійних позицій. Правові позиції юриста є моделями оцінок, моделями засосування правової норми або моделями його поведінки у визначених ситуаціях, що відображаються на його практичних діях і рішеннях. Правові позиції, охоплюючи правову дійсність і відповідаючи їй, раціоналізують роботу юриста, економлять інтелектуальну енергію і час. Залежно від змісту і характеру застосування правові позиції можуть відігравати позитивну чи негативну роль, контрастувати. Наприклад, повага до закону, орієнтація на нього – нехтування законом; дотримання прав громадян – ігнорування їх; забезпечення рівності суб'єктів права – обслуговування сильного суб'єкта права і т. і.

З викладеного вище випливає, що суб'єкт правничої діяльності має певні соціально-психологічні особливості, а саме: нормативність професійної поведінки, гуманізм, зорієнтованість на верховенство права, експертний рівень правничих знань, високий рівень правосвідомості та правової культури, відповідальність, конфліктостійкість, стресостійкість, соціо-нормативну саморегуляцію, креативність, публічність, толерантність, комунікабельність, рефлексивність.

Вказані соціально-психологічні особливості цілком співвідносяться з суб'єктними атрибутами, визначеними нами на підставі аналізу теоретико-методологічних підходів до дослідження суб'єктогенези людини: спрямованість, актуалізація, креативність, цілепокладання, самооцінка, професійна ідентичність, компетентність, конкурентоздатність, рефлексивність, комунікабельність, толерантність, стресо- та конфліктостійкість.

Література

1. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для вузов / В.Л. Васильев. – 5-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2003. – 656 с. – (Серия «Учебник нового века»).

2. Жалинский А.Э. Введение в специальность «Юриспруденция». Профессиональная деятельность юриста. – 2-е изд., перераб. и доп. / А.Э. Жалинский. – М.: Проспект, 2009. – 362 с.
3. Каламаж Р.В. Психологія становлення професійної Я-концепції майбутніх юристів: [монографія] / Р.В. Каламаж. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2009. – 404 с.
4. Модель професійного юриста на ринку юридичних послуг України // Право України. – 2009. – №2. – С. 148-155.
5. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б. Шапар– Х.: Прапор, 2005. – 640 с.

The article presents the issues forming the subject of legal action. Deepened and broadened theoretical understanding of the psychological structure of legal activity and socio- psychological aspects of its subject , the content specificity of formation of subjectivity in the process of vocational training at a university . A model of the future lawyer as the subject of professional activities.

Keywords: *educational training , organizational activity game , educational space, psychological services , psychological techniques of legal activity , subject, technology , learning objectives , teaching and professional activities .*